

УДК331.108

**ІНДЕКС РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ
ЕЛЕМЕНТ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ**

Ю.О. РУСІНА

Київський національний університет технологій та дизайну

У статті запропоновано розглянути Індекс розвитку людського потенціалу як стратегічний елемент Концепції людського розвитку. Представлено основні компоненти, що формують ІРЛП. Також розглянуто основні тенденції за цим показником в Україні

Формування Концепції людського розвитку є досить тривалим процесом і сьогодні науковці з розвитком суспільства виявляють нові фактори, що можуть впливати прямо або опосередковано на процеси людського розвитку.

Об'єкти та методи дослідження

Перші міркування щодо цієї проблеми можна побачити ще у працях давньогрецьких філософів, насамперед, у Арістотеля. Надалі подібні думки розробляли у своїх працях У. Петті, А.Лавуаз'є, А. Сміт, Т.Р. Мальтус, Д.С. Мілль. У. Ллойд сформулював «принципи раціональної поведінки людини в ринковій економіці, ідею корисності та постулати теорії граничної корисності» [1].

А.Маршалл, один з засновників неокласичного напрямку в економічній теорії, зв'язавши безпосередньо нагромадження багатства із розвитком людини, визначав, що «вироблення багатства – це лише засіб підтримки життя людини, задоволення її потреб та розвитку її сил – фізичних, розумових і моральних. Сама ж людини – головний засіб виробництва цього багатства, і вона ж є кінцевою метою багатства» [2].

Значним поштовхом у формуванні Концепції людського розвитку в середині ХХ століття стає виникнення теорії людського капіталу, за якою принципово важливими є освіта, наука, охорона здоров'я, як галузі, що сприяють економічному зростанню. Таким чином, за теорією людського капіталу цим галузям суспільного виробництва надається економічний зміст.

Подальшому становленню Концепції людського розвитку сприяло створення теорії розвитку людських ресурсів. Ця теорія вивчає проблеми демографії, зайнятості, охорони здоров'я, професійної підготовки, споживання, харчування, умов життя, урбанізації, екологізації.

Вплив на Концепцію людського розвитку мала також концепція базових потреб, «яка стала основою програмної доповіді Міжнародної організації праці «Зайнятість, зростання і базові потреби» (1976 рік)» [1]. За концепцією базових потреб формування соціально-економічного розвитку у суспільстві досягається за умови існування наступних чинників: обов'язкове забезпечення мінімальних потреб у харчуванні, одязі, житлі і побутовій техніці; поліпшення суспільних послуг (розвиток соціальної інфраструктури).

Суттєвим для формування Концепції людського розвитку є значення розробок А. Сена, який сформував концепцію розширення вибору. За даною концепцією оцінка добробуту людини

визначається за принципом того способу життя, що веде особистість, а не за показником ВВП на душу населення. «Дохід має трактуватися, не як кінцева мета, а як засіб розширення вибору кожної людини щодо охорони здоров'я, економічної та суспільної діяльності... Подвійне визнання того, що люди можуть жити набагато краще та робити для цього як можна більше, розглядається як два центральних тезиса Концепції людського розвитку»[3].

Концепція людського розвитку стала основою для щорічних Доповідей про світовий людський розвиток. Перша доповідь була представлена світовій спільноті у 1990 році. За нею «людський розвиток визначається як процес зростання людських можливостей – людина має прожити довге життя, не хворіти, бути освіченою, користуватися політичними та економічними свободами, правами людини, суспільною повагою до особистості. Людський розвиток являє собою як процес розширення вибору, так і досягнутий рівень добробуту» [1].

Ідеологічною орієнтацією Доповідей про світовий людський розвиток є визнання того, що національне багатство може розширювати можливості вибору для людей. Цього, однак, може і не відбутися. Визначальними тут є не саме по собі багатство, а те як його використовують різні країни. І доки суспільство не зрозуміє, що основне його багатство – це люди, надмірна стурбованість виробництвом матеріальних благ буде затуляти кінцеві цілі збагачення життя людей [4].

Свідомством того, що Концепція людського розвитку з кожним роком має нові аспекти є щорічні Доповіді про людський розвиток з адекватними аспектами. Стратегічним елементом Концепції людського розвитку є Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). ІРЛП є комплексним показником рівня людського розвитку в країні. Даний індекс вимірює досягнення країни у сферах здоров'я, доступу до якісної освіти та фактичного доходу громадян.

Постановка завдання

Метою статті є розгляд та висвітлення основних компонентів, що формують Індекс розвитку людського потенціалу, а також тенденції людського розвитку за даним показником в Україні.

Результати та їх обговорення

«Методологія розрахунку Індeksu людського розвитку ПРООН ґрунтується на мінімальному наборі показників, за якими можна зібрати достовірні порівняльні дані в усіх країнах світу. Кожен з показників покликаний кількісно виразити один з ключових напрямів (вимірів) людського розвитку. Ці показники періодично переглядаються, вдосконалюються і т. ін., проте ключові виміри людського розвитку залишаються незмінними відтоді, як Мегнад Десаї та Амартья Сен винайшли Індекс розвитку людського потенціалу (Індекс людського розвитку – ІЛР), а ПРООН включила його у свою доповідь 1990 року» [5].

За методикою Програми розвитку ООН Індекс розвитку людського потенціалу до 2010 року обчислювався як проста середня з індивідуальних Індексів тривалості життя, Індeksu досягнутого рівня освіти та Індeksu скоригованого реального ВВП на душу населення.

Перевагами ІРЛП є його прозорість, простота при обчислюванні, а також визнаність світовою спільнотою. Але, аналізуючи дану методичну схему, слід визнати, що за її допомогою неможливо точно оцінити людський розвиток в країнах, що розвиваються. Насамперед, методика ІРЛП ПРООН використовувала обмежену кількість показників з огляду на специфіку інформаційної бази багатьох країн.

З 2010 року у Доповіді про світовий людський розвиток «Реальне багатство народів: шляхи до розвитку людини» ІРЛП був скоригований таким чином, щоб більш детально відображати реалії людського розвитку в більшості країн, враховуючи при цьому статистичні дані та показники, які у 1990 році були відсутні. Якщо раніше при розрахунку ІРЛП використовували показник валового національного продукту (ВНП) на душу населення, то з 2010 року замість ВНП був введений показник валового національного доходу на душу населення, який виражається у доларах США. Також була скасована верхня межа доходу у 40000 доларів, що дозволяє більш реально відобразити рівні доходів громадян. У галузі освіти для одержання більш повної інформації замість показника валового охоплення населення освітою почали використовувати показник очікуваної тривалості навчання дітей шкільного віку, а показник рівня освіченості дорослого населення замінили показником середньої тривалості навчання дорослого населення.

Також суттєвим коригуванням є те, що з 2010 року Індекс розвитку людського потенціалу відстежує зміни, які відбуваються в країнах за 5 років. Тобто, раніше рейтинг ІРЛП складався на основі змін, які відбувалися за 1 рік. Тепер період, який береться до розрахунку – 5 років. Період 5 років був обраний через те, що щорічні зміни у національних рейтингах ІРЛП дають досить небагато знань про реальний розвиток, який представляє собою довготривалий процес.

Всі країни у рейтингу класифікуються за 4 критеріями:

1. Країни з дуже високим рівнем ІРЛП.
2. Країни з високим рівнем ІРЛП.
3. Країни з середнім рівнем ІРЛП.
4. Країни з низьким рівнем ІРЛП.

До країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу за Доповіддю ООН 2011 року належать 42 країни такі, як: Норвегія (1 місце), Австралія (2), Нова Зеландія (3), Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, Естонія, Греція, Барбадос(42). У цій групі середня тривалість життя коливається від 78 до 83 років, рівень ВВП на душу населення – від 17 до понад 80 тисяч доларів, тривалість навчання – від 13 до 20 років. На початку 90-х років за ІРЛП Україна займала 45 місце, у 1995 році – 102 місце серед 172 країн, з 1997 по 1999 роки (серед 162 країн) відповідно займала 91, 78 та 74 місця; у 2000 році наша держава посіла 80 місце; у 2003 році Україна по рейтингу займала 75 місце серед 175 країн, а у 2004 році – 70 місце серед 177 країн світу. У звіті щодо людського розвитку, оприлюдненому Програмою розвитку ООН 2010 року, Україна посідала 69 місце зі 169 країн і потрапила в групу держав з високим рівнем розвитку людського потенціалу. У цій групі Україну випередили Білорусь (61 місце), Росія (65 місце), Казахстан (66), Азербайджан (67).

У 2011 році за Доповіддю ООН Україна зайняла 76 місце серед 187 країн і також попала в групу країн з високим рівнем ІРЛП. Очікувана тривалість життя в Україні – 68,5 років, рівень освіченості населення складає 99,7%, за межею бідності – 2,2% населення. Україна у цій групі перебуває нижче від Білорусі (61 місце), Росії (65 місце), Казахстану (66 місце), Азербайджану (67 місце). Знаходження України в групі держав з високим рівнем ІРЛП пояснюється доволі вагомим показником освіченості населення, якщо розглядати доходи населення та сферу здоров'я, то Україна значно відстає від розвинених країн. Зниження показників людського розвитку в Україні у майбутньому можуть стати головною перешкодою для економічного розвитку держави, бо інвестиції в людський капітал за останніми даними ІРЛП є мінімальними, навіть втрачають власні позиції, що були досягнуті за останні роки. За період з 1990 року (коли почали готуватися доклади за ІРЛП) ситуація погіршилася у 18 країнах світу, шість з яких є колишніми радянськими республіками, у тому числі і Україна.

В Україні Концепція людського розвитку з'явилася на початку 90-х років ХХ століття. Кожен рік наша країна бере участь у Програмі розвитку ООН (ПРООН) «Індекс розвитку людського потенціалу» (ІРЛП). Але економічні, політичні, екологічні, демографічні реалії України є такими, що показники, які використовуються за методикою ІРЛП ПРООН, є недостатніми для повної та глибинної характеристики людського розвитку в країні. Тому науковцями Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України на початку 2000-х років була розроблена трирівнева ієрархічна побудова Індексу людського розвитку, що використовує дев'ять показників, які характеризують людський розвиток на рівні регіонів.

У системі світової спільноти Україна поки що знаходиться на шляху до встановлення чітких соціальних стандартів в суспільстві, які на даному етапі не є тотожними до соціальних гарантій розвинених країн. Але, насамперед, необхідно зазначити, що соціалізація економіки є одним з чинників, що обумовлює зростання значення проблеми людського розвитку. Увага дослідників і політиків, яка на протязі великого відрізка часу була зосереджена на процесах, що відбуваються у сфері матеріального виробництва, наразі має бути спрямованою на людський розвиток, на розширення можливостей людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лібанова Е.М., Власенко Н.С. та ін. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України, – К.: – 2002. –123 с.
2. Маршалл А. Принципы политической экономики. Пер. с англ. – М.: – 1983. Том 1.
3. Sen A. Development as Capability Expansion//Journal of Development Planning, – 1989, № 19.
4. Доклад о развитии человека за 1994 год. Программа развития Организации Объединенных Наций, Нью-Йорк, –1994.

5. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Управління трудовим потенціалом - Навч. посіб. — К.: КНЕУ, –2005. – 403 с.
6. Доклад о развитии человека за 2011 год Устойчивое развитие и равенство возможностей: Лучшее будущее для всех. Программа развития ООН, Нью-Йорк, 2011(Електрон ресурс) / Спосіб доступу: URL.:<http://www.hdr.undp.org>– Загол. з екрана.

Надійшла 01.02.2012